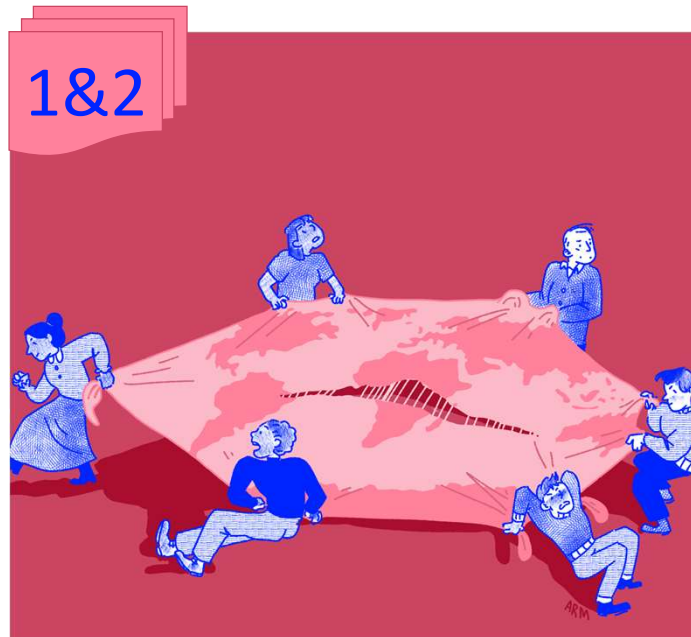

Vrijheid

WAT STAAT ER OP HET SPEL?

Petra Bolhuis
Maieutiek 2026

MaieutiekVrijheid_2026 1

1

Dagindeling (beide dagen)

- 10.00-11.00 college
 - 11.00-11.15 koffiepauze
- 11.15 12.00 college
 - 12.00-13.00 lunchpauze
- 13.00-13.45 college
 - 13.45-14.00 korte pauze
- 14.00-14.45 college
 - 14.45-15.00 koffiepauze
- 15.00-15.45 college
afsluitend drankje

MaieutiekVrijheid_2026

2

2

Berlin positieve en negatieve vrijheid

- Berlin (1909-1997) werd in Riga (Letland, toen Rusland) geboren, maar verhuisde jong (1919) naar Engeland. Zijn hoofdwerk gaat over het plurale denken. Op elke vraag is niet één juist antwoord, en alle antwoorden die juist zijn kunnen niet in één harmonieus stelsel worden ingevoegd. (Bron: Kleine klassieken, Twee vormen van vrijheid).
- Maar dat gezegd hebbende verzet hij zich tegen subjectivisme en relativisme. We hebben een minimale gedeelde moraal en over waarden kan rationeel gediscussieerd worden (invloed op Rorty).
- Hij verzet zich tegen een eenduidige cultuur, hij erkent juist de waarde van gedeelde cultuur en tradities.

MaieutiekVrijheid_2026

3

3

Wat is het?

Positieve en negatieve vrijheid. De termen komen oorspronkelijk uit zijn inaugurele rede, Oxford 1958.

Verwarrende termen, want ze bevatten geen waardeoordeel!
(voor het gemak: denk aan het medische gebruik ervan.)

Negatief is vrijheid van

Van obstakels, inmenging en dominantie.

Positief is vrijheid tot

Tot het kiezen van eigen doelen en eigen toekomst.

MaieutiekVrijheid_2026

4

4

De redelijkheid van de onvrijheid als middel om tot vrijheid te komen

- Berlin zegt dat de gedachte dat er een goede wereld bestaat die mensen met hun rede kunnen begrijpen maakt dat het redelijk is om te zeggen: onze dwang is een soort opvoeding. 'Zo leer je de grote deugd van gehoorzaamheid aan mensen die boven je staan. Als je je eigen belangen als rationeel wezen niet kunt begrijpen, kun je van mij niet verwachten dat ik je tijdens het proces van rationalisatie raad geef, of je wensen inwillig (B 51).'
- Dat deze redenering géén vrijheid beschrijft, dát is het punt dat Berlin wil maken. Zijn inzet is de plurale, soms voor anderen irrationele, menselijke waardigheid.

MaieutiekVrijheid_2026

5

5

De misvatting die ook wel doorschemert bij Snyder

Vaak wordt gezegd dat het Berlin vooral gaat om bevrijding van ketenen. (o.a. 'The philosophy book' p. 280)

Het klopt dat hij pleit voor de aandacht voor negatieve vrijheid en dat hij zich zorgen maakt over de invulling van de positieve vrijheid, maar het gaat hem niet om negatieve vrijheid per se.

Het gaat hem juist om de rol die de erkenning (citaat B. 60) als individu speelt, waardoor mensen steeds weer af zullen zien van negatieve vrijheid. Zijn waarschuwing: de Verlichting en het socialisme denken dat (tijdelijk) minder negatieve vrijheid een betere wereld brengt, maar zetten daarmee de deur open naar onvrijheid.

MaieutiekVrijheid_2026

6

6

Vrijheid inruilen voor veiligheid of comfort

- “Het overgrote deel van de mensheid is in veruit de meeste gevallen bereid geweest deze eis te laten vallen ten gunste van andere doeleinden: veiligheid, status, welvaart, macht, deugd, beloningen in het hiernamaals; of rechtvaardigheid, gelijkheid, broederschap en vele andere waarden, die geheel of ten dele onverenigbaar lijken te zijn met het bereiken van de grootste mate aan individuele vrijheid, en die deze vrijheid voor hun eigen verwezenlijking zeker niet als voorwaarde vooraf nodig hebben.” (B.68)

MaieutiekVrijheid_2026

7

7

Beide soorten vrijheid doen er toe

- Berlin wil erkenning voor het feit dat de verschillende vormen van vrijheid onderscheiden kunnen worden. En vindt dat dit ook moet gebeuren om de deur niet open te zetten voor tirannie uit naam van een toekomstige vrijheid. Het gaat om vrijheid van én vrijheid tot.
- Hij zegt: ‘Het gaat hier niet om twee verschillende interpretaties van één begrip, maar om twee sterk afwijkende, onverenigbare houdingen ten opzichte van de doeleinden van het leven.’ Volgens hem zijn er compromissen nodig omdat ze niet tot elkaar te herleiden zijn en beide strevingen horen bij de diepst gevoelde belangen van de mensheid (B.75).

MaieutiekVrijheid_2026

8

8

De negatieve vrijheid benadrukt

- De invloed van het begrip negatieve vrijheid werd groot in een tijd waarin andere ook uit Rusland gevluchte filosofen en economen elke vorm van positieve vrijheid gingen zien als een belemmering (Hayek, Rand, Friedman). Eerst in de VS en later via de UK in Europa.
- Dan krijgt Berlin naam als bedenker van de relatie tussen tirannie en positieve vrijheid en dan wordt in de politiek, in de economie en in de filosofie alle aandacht gericht op de negatieve vrijheid. Dát is waar Snyder zich tegen keert en waar het boek mee begint.

MaieutiekVrijheid_2026

9

9

Inleiding Snyder (1969)

- Timothy Snyder bekleedt vanaf 2025 de eerste Temerty-leerstoel Moderne Europese Geschiedenis aan de Munk School of Global Affairs and Public Policy aan de Universiteit van Toronto. Hij was tot voor kort werkzaam als hoogleraar geschiedenis aan Yale University. Hij werkte in de gevangenis met gedetineerden aan het concept vrijheid.
- Hij spreekt vijf en leest tien Europese talen. Boeken: *Bloodlands, Europe Between Hitler and Stalin* (2010); *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century* (2017); en *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America* (2018).
- Snyder's werk is verschenen in veertig talen en heeft diverse prijzen ontvangen, waaronder de prijs van de Václav Havel Foundation, en de Hannah Arendt Preis für Politisches Denken.

MaieutiekVrijheid_2026

10

10

Snyder over positieve en negatieve vrijheid

- Het verhaal begint in de tijdelijke woning van de Oekraïense Maria. Haar huis is verwoest tijdens Russische aanvallen. Ze kon terugkeren in 2023, in een tijdelijke huis. Vrijheid is niet alleen de afwezigheid van het kwade maar ook de aanwezigheid van het goede.(10)
- Snyder vertrekt uit Connecticut naar een dorp waar de Russen 350 burgers in de kelders van een school hielden tijdens de bezetting. Iemand vroeg om hulp bij het bouwen van een speelplaats. Dat is vrijheid waarvoor inspanningen nodig zijn om iets op te bouwen voor jonge mensen.
- Hier ontstaat zijn kritiek op negatieve vrijheid: de bezetter is weg, je wordt niet langer fysiek belemmerd, maar dan begint het pas.(13) Vrijheid is een normaal leven met gunstige vooruitzichten, zegt de bevelvoerder van de veteranen daar.
- Citaat blz 13: "In dit boek wil ik proberen vrijheid te definiëren. Daartoe moet het woord eerst worden gered van sleetsheid en misbruik."

MaieutiekVrijheid_2026

11

11

De kritiek op negatieve vrijheid

- Door het hele boek heen heeft hij kritiek op de eenvormige aandacht voor de negatieve vrijheid die hij in de VS, maar ook in Europa, ziet.
- Vrijheid rechtvaardigt overheidsingrijpen. Dat moet Snyder uitleggen, vooral in de VS. De methode is dat hij op zijn eigen brede internationale ervaringen reflecteert en deze bespreekt met en a.d.h.v. filosofen.
- Het (alweer) grenzeloos optimisme maakt dat Snyder het verleden gaat bestuderen. Geschiedenis wordt na 1989 een irrelevant vak zegt Snyder (denk aan Fukuyama) en iedereen denkt dat vrijheid vanzelf toeneemt met een vrije markt.

MaieutiekVrijheid_2026

12

12

De 5 vormen van vrijheid (19)

- Soevereiniteit Stein, Weil,
- Onvoorspelbaarheid.....Havel, Kolakowski,Arendt,
- Mobiliteit.....Marx, d'Holbach, Rorty,
- Feitelijkeid.....Orwell,Kolakowski,
- Solidariteit.....Milosz, Weil, Rawls.

MaieutiekVrijheid_2026

13

13

Soevereiniteit, empathie en vrijheid

- De negatieve vrijheid biedt alleen maar ruimte om te denken over de ander als iemand die de vrijheid van het individu in de weg staat, stelt Snyder.
- Negatieve vrijheid levert misschien ruimte op, maar geen positieve vrijheid. Hij gebruikt het woord soevereiniteit om te onderzoeken hoe positieve vrijheid er uit zou moeten zien.
- Edith Stein, Hannah Arendt en Simone Weil bieden filosofische teksten daarover. We gaan kijken naar overeenkomsten en verschillen.

MaieutiekVrijheid_2026

14

14

Stein 1891-1942

- Edith Stein studeerde en promoveerde bij Husserl. Zijn naam kom je niet vaak tegen in het populair wetenschappelijk verhaal, maar zijn invloed neemt nog steeds toe. Dat komt omdat hij de belichaamde filosofie (her) introduceerde. Hij had invloed op Heidegger, Jaspers, Sartre en anderen.
- Husserl is grondlegger van de (moderne) fenomenologie. Het was zijn bedoeling filosofie ook exact te maken zoals de natuurwetenschappen. Het effect was juist dat belichaamde subjectiviteit een enorme rol ging spelen in de continentale filosofie.
- Wat Husserl wilde is mislukt, maar hij opende de weg naar het denken van Heidegger en Ricoeur, Sartre en Merleau Ponty en dus Edith Stein.

MaieutiekVrijheid_2026

15

15

Edith Stein van filosoof tot heilige

- Stein promoveert 1916 cum laude op 'het probleem van empathie'. Er was geen universiteit waar zij haar *habilitation* kon doen en dat zou haar toegang geven tot lesgeven en werken aan de universiteit. Daarna wordt ze in Duitsland echter uitgesloten als Jood. Joden mochten niet meer studeren of werken aan de universiteit. Ze treedt in bij de Karmelietessen in Keulen. In 1934 wordt Edith zuster Teresia Benedicta a cruce. Ze moet in 1938 naar Eindhoven in Nederland. Daar wordt ze opgepakt en in 1942 wordt ze vermoord in Auschwitz.
- Op 11 oktober 1998 werd zij heilig verklaard

MaieutiekVrijheid_2026

16

16

Husserl's indeling

De aandacht ligt bij de intentionaliteit van het bewustzijn en het zoeken naar 'wie dat is die de vraag naar het Zijn stelt.' De zoektocht gaat hier naar het lichaam dat ons zintuigelijk in staat stelt de wereld waar te nemen en daarbij nemen wij onszelf en de ander waar als belichaamd bewustzijn.

Twee vormen:

- **Leib**= het subjectief ervarende lijf
- **Körper** = het lichaam als object

Concreet: Als je dood bent is er nog wel een Körper, maar geen Leib.

MaieutiekVrijheid_2026

17

17

Snyder en Stein

- Als we de ander als Leib zien, dan zien we iets heel anders dan wanneer we de ander als Körper zien. (49)
- Het Leib is de ook de basis van kennis. We hebben een vrijheid nodig die positief is omdat we anderen nodig hebben als basis van het leven en het kennen. (50)
- Negatieve vrijheid is niet slechts een misverstand, maar een onderdrukkend idee. Het maakt dat wij mensen ons los ervaren van andere mensen en hen zelfs als beletsel van onze vrijheid kunnen zien.

MaieutiekVrijheid_2026

18

18

Arendt 1906-1976

- Joodse denker, studeert bij Heidegger en later bij Jaspers.
- Heeft kritiek op het gericht zijn op het leven tot de dood en de angst voor de dood.
- Heeft kritiek op de nadruk op het metafysische en wil aandacht voor het concrete leven.
- Pluraliteit.
- Nataliteit (geboortelijkheid).
- Erweiterte Denkungsart.

MaieutiekVrijheid_2026

19

19

Snyder en Arendt

- De nataliteit is voor Snyder een belangrijk thema omdat juist het beginnen als mens betekent dat jouw vrijheid nooit kan bestaan in een lege ruimte. Arendt en Stein zijn er elk op hun eigen wijze van overtuigd geraakt dat de geboorte en de nieuwe generaties het uitgangspunt van vrijheid moeten zijn.
- Veel filosofie gaat tot dan toe over de dood en de angst daarvoor. Dat zien we bijv. bij Heidegger.
- Maar zodra het gaat om aandacht voor het leven wordt het ook duidelijk dat het opruimen van alle belemmeringen geen zin heeft. Baby's gaan dood als er geen positieve vrijheid is. Structuren en zorg moeten er zijn.

MaieutiekVrijheid_2026

20

20

Simone Weil 1909-1943

- Ook voor Weil geldt dat ze gaat studeren in een tijd dat dit net mogelijk is voor vrouwen. Ze komt uit een vrijzinnig intellectueel Joods nest. Ook zij bekeert zich, evenals Stein tot het katholiek geloof, maar weigert de doop omdat ze de kerk niet inclusief genoeg vindt.
- Haar moeder vlucht met haar naar de VS, maar Weil gaat terug want ze wil vanuit Engeland achter de linies gedropt worden.
- Ze is lange tijd een 'filosofen –filosoof', bij het grote publiek onbekend. Ze zwerft rond en schrijft, en die cahiers geeft ze aan een wijnboer-filosoof. Camus geeft haar werk postuum uit.

MaieutiekVrijheid_2026

21

21

De praktijk van betrokkenheid

- Weil schrijft over betrokkenheid en ziet dat het nodig is om in de praktijk bij anderen betrokken te zijn. Ze gaat werken in de fabriek, ze hongert met de hongerigen en zij vecht tegen Franco aan het front.
- Dat heeft enerzijds weinig succes, maar geeft hiermee wel voor het eerst een perspectief van binnenuit op groepen die tot dan toe van buitenaf en intellectueel werden beschreven. Dat de arbeider niet revolutionair is begrijpt zij dan al. Redenen: ze hebben honger, lijden kou en zijn moe. De Frankfurter Schule doet hier veel langer over want die moeten het bedenken en daarna onderzoeken.
- Dat is het verschil wat directe betrokkenheid kan maken.

MaieutiekVrijheid_2026

22

22

De verschillen tussen Stein en Weil

- Stein ziet het Leib en de empathie als een werkelijk intreden in het onherleidbare zelf van de ander. Vrijheid is het oefenen om zonder zelfverlies ruimte te hebben voor je eigen én voor andermans eigenheid. Zij lijkt hierin op de Beauvoir. Na haar bekering wordt dit ook ruimte bieden voor het goddelijke in de ander.
- Weil gaat een stap verder, waar ze begint met solidariteit wordt het na haar bekering naastenliefde. Dit is een meelijden dat moet leiden tot zelfvergetelheid. Noch de persoon van de ander, noch de eigen persoon vertegenwoordigen vrijheid. Zelfopheffing en het oefenen van overgave moeten leiden tot de ware vrijheid die dan onpersoonlijk is en spiritueel i.p.v. de communistische bevrijding uit haar begintijd.

MaieutiekVrijheid_2026

23

23

De ervaringen van Snyder nu: ALS, corona en AI

- Snyder *schrijft* over de periode *waarin* hij op afstand samen met Judt werkt. '(blz 76-78)' en daaruit blijkt hoe ze elkaar verrijken, maar vooral de invloed van de concrete Leib ervaringen hen beiden beïnvloedden.(ALS en Corona)
- Snyder beschrijft wat velen van ons hebben ervaren in de jaren twintig van deze eeuw: dat nabijheid nodig is voor werkelijke zelfervaring. Ondertussen rukt AI op in vormen die mensen fysiek van elkaar verwijderd. Dat wordt nu onderwerp van reflectie m.b.t. menselijke vrijheid. Waar Sloterdijk in 2009 nog abstract kan denken dat het alles kunnen regelen vanuit een immuniteit, afgezonderd in je bubbel, vrijheid is, wordt nu kritiek geleverd op dat autonome mensbeeld

MaieutiekVrijheid_2026

24

24

Snyder nu: Zelensky over positieve vrijheid

- Rusland valt 24 februari 2022 Oekraïne binnen. Snyder wordt veelgevraagd omdat hij voorspelt dat Zelensky op zijn post zal blijven. 'vrijheid = aanwezigheid'.
- Het nu volgende is gedeeltelijk jouw samenvatting en gedeeltelijk een letterlijk citaat; Ik zou doen: eerst jouw samenvatting, en dan het citaat tussen aanhalingstekens.
- Hij spreekt met Zelensky en die zegt dat hij vrij is omdat hij kiest voor zijn plek zoals hij in vrijheid van zijn ouders hield, ook al had hij hen niet gekozen. Citaat: 'Een president, zei hij, was slechts de eerste korrel in een omgekeerde zandloper.... Een onvrij persoon kan altijd proberen te vluchten. Maar een vrij persoon moet soms blijven. Vrije wil is een kwestie van karakter.'(47)
- Havel schreef terwijl Tsjechoslowakije zeer onvrij was een essay: *Poging om in waarheid te leven. (blz 104-105)*

MaieutiekVrijheid_2026

25

25

Interview

- https://www.youtube.com/watch?v=qJ_HzpPYJAo (18 minuten)
- Buitenhof

MaieutiekVrijheid_2026

26

26

Beloftes van de politiek

De politiek heeft door de eeuwen heen veel beloftes gedaan m.b.t. vrijheid. Ook als dat niet expliciet werd gemaakt was het vaak negatieve vrijheid: kolonisatie, segregatie, bevolkingspolitiek.

‘Mobiliteit voelt persoonlijk’, zegt Snyder, ‘maar is politiek.’ (178) Vooroordelen die Joden en anderen tot Körper maakten werden ruimte scheppend voor ‘echte Duitsers’ of ‘blanke Amerikanen’.

Pas in de 20ste eeuw wordt imperiale mobiliteit tot sociale mobiliteit. Dertiger jaren is de opkomst van de verzorgingsstaat, ook in de VS: Roosevelt's New Deal, Kennedy's New Frontier en Johnson's Great Society markeren overgang naar nieuwe interstatelijke sociale zorg. Dit was voor een brede laag van de bevolking ‘The America Dream’.

MaieutiekVrijheid_2026

27

27

Sociale mobiliteit, tussen markt en overheid

- Vooruitgang voor de gemiddelde Amerikaan werd gepresenteerd als de gevolgen van vrije markt kapitalisme, maar was vooral een sociale ingreep na de crisis van datzelfde kapitalisme in 1929.(192) Dit beleid werd herzien vanaf 1981 Reagan. Dan komt de nadruk op negatieve vrijheid: de overheid kan mobiliteit niet ondersteunen, alleen ruimte scheppen van non-interventie.
- Het einde van het communisme werd gezien als een bevestiging van deze ideologie van de negatieve vrijheid. Maar Snyder laat zien dat het in Canada niet zo werkt. De sociale mobiliteit daalt in de VS, volgens Snyder als gevolg van de negatieve vrijheid. Canada, zonder sterke vrije markt ideologie, kent sociale mobiliteit.

MaieutiekVrijheid_2026

28

28

Sociale mobiliteit succes en kritiek

- Juist als de sociale mobiliteit van witte Amerikanen lukt door sociale interventies worden ze ervan overtuigd dat ze daar te goed voor zijn. Daardoor krijgen zwarten, die daar nu ruimte voor zouden kunnen krijgen na de afschaffing van segregatie, geen hulp bij sociale mobiliteit. Hayek en Rand vormen de basis van een hernieuwde negatieve vrijheid met hun vrije markt ideologie. Het verhaal benadrukt de blokkade op negatieve vrijheid door 'de anderen'.
- 'the welfare queen' is een verhaal over de zwarte vrouw die haar kinderen grootbrengt van belastinggeld van witte Amerikanen. "Rorty overpeinsde: 'Het is alsof (...) de kinderen (...) die (...) naar de voorsteden waren vertrokken, hadden besloten de ophaalbrug achter hen op te halen'" (201)

MaieutiekVrijheid_2026

29

29

Sado populisme en negatieve vrijheid

- **Populisme** beidt mensen iets van de staat
 - **Sadopopulisme** biedt de aanblik van anderen die meer achtergesteld zijn
- Trump doet openlijk aan sadopopulisme. Het **is het** genieten van de aanblik dat anderen die het slecht hebben en zeker slechter dan jij. 'The American nightmare' zegt Snyder. 'Sadopopulisme **normaliseert** de oligarchie. Als ik stagnatie best vind omdat anderen aan het verzuipen zijn, dan zal ik me tegenover de hoogvliegers als een smekeling gedragen.'(214)
- Politiek van de eeuwigheid: De wereld zoals die **is**, dat is de wereld zoals die zou moeten zijn. Het leidt tot passiviteit en gebrek aan alternatieve concepten en waarden.
 - Dit lijkt op ideologieën die we kennen uit het verleden. Daar ging het zo ver dat kritiek op de leider en het concept niet **werd** toegestaan omdat het een aanval was op het noodzakelijke proces en dus een aanval op allen. In de VS van vandaag zien we dergelijke heftige reacties op tegenstanders toenemen.
 - Snyder noemt dit een politiek van catastrofe. De claim dat alles beter wordt laat beleid toe dat het voor velen erger maakt. Dat alles is acceptabel in het licht van het noodzakelijke karakter van het proces.

MaieutiekVrijheid_2026

30

30

Solidariteit, feitelijkheid en complotten

Gezien het voorgaande kan het belang van de beweging van negatieve vrijheid zo groot worden dat elke leugen is toegestaan. Wie 'binnen' is creëert een eigen waarheid. Wie 'buiten' staat, is een vijand van die waarheid. Verslaggevers en wetenschappers worden vijanden (266).

Ook als je weet dat je liegt blijf je liegen. Er ontstaat wat Orwell 'dubbelspraak' noemt. Mensen die in de waarheid willen leven (Havel) hebben steun nodig en solidariteit, geen negatieve vrijheid.

- De individuele vaardigheid om een vrije mening te uiten is soevereiniteit, maar dat in de samenleving doen is solidariteit. Zonder dat is vrijheid loos. Milosz roept op om te getuigen. De getuige is solidair, en hoedt de feiten.

MaieutiekVrijheid_2026

31

31

Positieve en negatieve vrijheid en de anderen

Totalitaire en nihilistische denkwijzen kunnen stellen dat negatieve vrijheid genoeg is, maar dat kan alleen als je gelooft dat de wereld dan vanzelf in orde komt. Het wordt een verhaal.

De feiten en de mensen die lijden onder deze negatieve vrijheid worden bewust ontmenselijkt of door alternatieve 'feiten' ondermijnd.

De belichaamde vrijheid heeft oog voor de verschillende mensen als Leib. Vrijheid die alleen over Körper gaat is object georiënteerd. Menselijke samenlevingen hebben belichaamde zelfervaring en staan daarmee van meet af aan in verbinding met anderen. Dat zien als onvrijheid en willen opheffen doet de menselijke conditie geweld aan.

MaieutiekVrijheid_2026

32